

Niewiadomska, Ewa

Tradycja obrzędowa i zwyczaje w świadomości trzech pokoleń mieszkańców gminy Brańszczyk

Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego 13, 217-230

1999

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ewa Niewiadomska
Brańszczyk

Tradycja obrzędowa i zwyczaje w świadomości trzech pokoleń mieszkańców gminy Brańszczyk

Mgr Ewa Niewiadomska napisała i obroniła pracę magisterską zatytułowaną „Postrzeganie tradycji i kultury obyczajowej przez trzy pokolenia gminy Brańszczyk” /stron 95/. Poniżej prezentujemy rozdział V tej pracy, zawierający analizę wyników badań własnych. Autorka prowadziła wywiady według przygotowanego kwestionariusza z młodzieżą szkolną w wieku 14 - 19 lat z wyższych klas szkoły podstawowej, w której uczy, oraz z młodzieżą LO, techników i szkół zawodowych w Wyszkowie, mieszkającą na terenie gminy Brańszczyk, uzyskując 86 opisów życia rodzinnego i obyczajów, dopełnione przez 63 rozmowy wg kwestionariusza. Pokolenie starsze w wieku 30 - 60 lat autorka badała za pomocą ankiety /100 osób/ i w drodze rozmów swobodnych /18 osób/. Pokolenie „Trzeciego Wieku” /po 60 latach życia/ było badane za pomocą ankiety /45 osób/ i rozmów indywidualnych /15 osób/. Wykazała przy tym duże zaangażowanie i wiedzę z zakresu metod i technik badań kultury. Pisze w pracy, iż to badanie było dla niej „fascynującą przygodą”, że „rozmowy z młodzieżą stwarzały okazję do intymnego przenikania się wzajemnego naszych myśli” o wspólnym dziedzictwie kulturowym. /Red./

Zdecydowana większość młodzieży zamieszkująca w gminie Brańszczyk czuje się dobrze w swym własnym domu. Dotyczy to zwłaszcza tych rodzin, w których kultywowane są tradycje wspólnego, uroczystego obchodzenia głównych świąt kościelnych. Stanowią one, poza stroną religijną, okazję do tradycyjnych spotkań rodzinnych, serdecznego pogawędzenia i pobiesiadowania. Niosą atmosferę niecodzienności, rodzaj swoistej rozrywki, odpoczynku i odprężenia.

Najbardziej rozpowszechnione w gminie Brańszczyk są święta Bożego Narodzenia, Wielkanoc, Święto Zmarłych. W świętowaniu innych świąt, jak Boże Ciało czy Zielone Świątki bierze udział mniej osób. Młodzież szczególnie sobie ceni, obrzędy i zwyczaje bożonarodzeniowe. W wypowiedziach badani podkreślają, że są to święta prawdziwie rodzinne. Poprzedzają je dokładne i gruntowne porządki w całym domu i przygotowanie tradycyjnych potraw na wieczernę wigilijną, a także wędlin, ciast, trunków i innych smakowitości na następnę dwa dni świąt.

Jednym z nieodłącznych elementów świąt Bożego Narodzenia jest choinka, pod którą są składane podarunki dla wszystkich domowników.

W dniach tych składają sobie wszyscy życzenia wszelkiej pomyślności i doczekania w zdrowiu następnego roku łamiąc się opłatkiem w wigilię i dzieląc się jajkiem w Wielkanoc.

W wielu rodzinach zachował się jeszcze zwyczaj siadania do stołu wigilijnego w kolejności od najstarszego do najmłodszego, spożywania tradycyjnych kilku dań i następnie wspólne śpiewanie pastorałek i kolęd.

Zwyczaj te, zdaniem badanej młodzieży z gminy Brańszczyk, przyczyniają się do wytworzenia serdecznej i niepowtarzalnej atmosfery. O ile pierwszy dzień świąt spędzany jest w ściśle rodzinnym gronie osób najbliższych, to następnie łączą się z towarzyskimi odwiedzinami przy obficie zastawionym i „zakrapianym” stole.

Młodzież szkolna z parafii Brańszczyk uczestniczy w tych rodzinnych i towarzyskich biesiadach i uzyskuje w większości przypadków zezwolenie na spożywanie alkoholu.

Część badanych wyraża niepokój z powodu zaniku wielu zwyczajów, jak zwyczaj kolędowania, chodzenie z gwiazdą.

Rodzinny i narodowy charakter ma Święto Zmarłych.

Młodzież uczestniczy w porządkowaniu mogił bliskich, także na miejscach straceń. Jest to niekiedy okazja do specyficznych spotkań cmentarnych przy niektórych mogiłach uznawanych za szczególnie znaczące dla młodego pokolenia z gminy Brańszczyk.

Do uroczystości rodzinnych, w których uczestniczą wszyscy z obowiązku moralnego, należą imieniny, chrzty, śluby, wesela i pogrzeby. Z przeprowadzonych badań wśród młodzieży z Brańszczyka wynika, że młodzi starają się unikać pogrzebów dalszych krewnych i imienin starszych osób, łącznie z imieninami rodziców, podczas których nie znajdują rówieśniczego towarzystwa.

Chętnie natomiast uczestniczą w weselach, gdzie stanowią grupę towarzyską i w dużej mierze decydują o nastroju zabawy.

Te wszystkie obrzędy świąteczne, to w głównej mierze rodzinne świętowanie, służące kontynuowaniu narodowych tradycji kulturalnych.

W świadomości młodzieży szczególnie ważne są zwyczaje związane z Bożym Narodzeniem (patrz tabela 1), następnie młodzież wymienia zwyczaje wielkanocne, imieninowe, zwyczaje związane z chrześcijańskim misterium Narodzenia, Odkupienia i Zmartwychwstania.

W rodzinie, którą badani chłopcy i dziewczęta założą w przyszłości (według ich deklaracji) będą praktykowane zwyczaje związane z zawarciem związku małżeńskiego, ze świętem Bożego Narodzenia, z przyjściem dziecka na świat, Wielkanocą, a także zwyczaje humanizujące śmierć. Poniższa tabela przedstawia zestawienie wypowiedzi młodzieży z gminy Brańszczyk o najważniejszych, według niej zwyczajach.

Tabela 1

L.p.	Zwyczaje szczególnie ważne	
	obecnie	w przyszłości
1.	związane z Bożym Narodzeniem	związane z zawarciem małżeństwa
2.	zwyczaje wielkanocne	związane z Bożym Narodzeniem
3.	imieninowe	z przyjściem dziecka na świat
4.	zawarcie małżeństwa	wielkanocne
5.	pogrzebowe	pogrzebowe

Wyobrażenia młodzieży są prawdopodobnie odbiciem manifestowanego akcentowania przez krąg rodziny dużego znaczenia tych momentów i związanych z nimi zwyczajów. Manifestacją jest tu, między innymi, wczesne rozpoczynanie przedświątecznych przygotowań, a przede wszystkim - stosunkowo liczne uczestnictwo, obowiązkowe odwiedzanie się krewnych, a nawet rodzinne zjazdy.

Badana młodzież dawała w swoich wypowiedziach wyraz radości z powodu stwarzanej, dzięki tym zwyczajom, okazji do rodzinnych spotkań i obcowania z rzadko widywanymi krewnymi. Kontakty te to, w jej odczuciu, duża przyjemność.

Badana młodzież z Brańszczyka szczególnie dużą rolę przypisuje zwyczajom Bożego Narodzenia nazywając je „świętem zjednoczenia rodziny” i „najsilniejszą tradycją utrzymującą więź z bliskimi osobami”. Dla podbudowania swego poglądu, dziewczęta i chłopcy informują o specjalnej mocy wigilijnych życzeń, a mianowicie mocy zobowiązania na długo do wzajemnej pomocy i serdeczności, „do wiary w zwycięstwo dobra”.

Młodzież w swoich wypowiedziach akcentuje nieraz związek intensywnego przeżywania rodzinnej miłości z wartościami religijnymi, z „symbolicznym przeżywaniem narodzin Chrystusa i Jego nauki miłości bliźniego”.

Walor tradycji - w młodych oczach - polegałby na utrzymywaniu „przy życiu” pięknych i różnorodnych kształtów, uformowanych przez cały szereg następujących po sobie pokoleń. Kształtów afirmujących i wyrażających głównie serdeczną, przyjazną bliskość między ludźmi, szczególnie w obrębie rodziny.

Tę samą myśl wyrażają słowa Leopolda Staffa:

„Nie abym świat dziwnością zdumiał,
Lecz by się kształtem stała chwila,
I abyś bracie mnie zrozumiał (...)”¹.

W świadomości młodzieży z gminy Brańszczyk tradycje i doroczne świąteczne zwyczaje stwarzają okazję do zbiorowego doświadczenia wzruszeń, związanych z dorocznym świętowaniem i z ważnymi momentami życia członków rodziny, służą jednoczeniu w obrębie poszczególnych pokoleń i w „obrębie” międzygeneracyjnym. Co na temat obrzędów i zwyczajów utrzymujących się w domu mówi młodzież z gminy Brańszczyk, informuje tabela. 2.

Tabela 2

Kultywowane obrzędy i zwyczaje postrzegane przez młodzież z gminy Brańszczyk (w %) (N=100)

Zwyczaje i tradycje utrzymujące się w ich domu stwierdza:	młodzież badana	
	ze szkół podstawowych	ze szkół średnich
-zostawianie wolnego miejsca przy wigilijnym stole	80,1	79,5
-kładzenie siana na stół wigilijny	75,3	70,8
-dzielenie się opłatkiem	95,5	99,2
-chodzenie na pasterkę	85,4	89,7
-przygotowywanie tradycyjnych potraw na wieczerzę wigilijną	88,5	84,8
-przyjmowanie księdza po kołędzie	100,0	100,0
-święcenie palm w kościele	90,7	64,5
-robienie pisanek na Wielkanoc	85,5	78,4
-lany poniedziałek	91,2	88,5
-święcenie jajek i innych potraw czyli „święconki”	100,0	100,0
-uczestnictwo w rezurekcji w pierwszy dzień Wielkanocy	97,8	99,2
-żegnanie się przed rozpoczęciem spożywania posiłków	35,7	51,2

Według badanej młodzieży w rodzinnym domu dominują wyraźnie zwyczaje i obrzędy związane z Bożym Narodzeniem i Wielkanocą. Rzuci się również w oczy fakt, że bardzo dużo elementów z dawnych tradycji nadal utrzymuje się na terenie gminy Brańszczyk, na przykład zwyczaj chodzenia na pasterkę, dzielenie się opłatkiem, przygotowywanie tradycyjnych potraw na wieczerzę wigilijną, przyjmowanie księdza po kolędzie, święcenie palm w kościele, uczestnictwo w rezurekcji w pierwszy dzień Wielkanocy.

Od niektórych tradycji badana ludność coraz bardziej oddala się. Zanika na przykład żegnanie się przed rozpoczęciem spożywania posiłków.

Więcej informacji o funkcjonowaniu zwyczajów i obrzędów w codziennym życiu mieszkańców gminy Brańszczyk umożliwią odpowiedzi na pytanie: „Czy w twojej miejscowości utrzymują się obecnie różne zwyczaje, obrzędy itp.?”

Szczegółowe odpowiedzi na to pytanie zawiera tabela 3.

Tabela 3

Funkcjonowanie tradycji w badanych wsiach gminy Brańszczyk (N = 85)

Czy w twojej wiosce utrzymują się następujące obrzędy, zwyczaje...?	Częstotliwość występowania (%)			
	często	rzadko	b.rzadko	nie wiem
chodzenie na Pasterkę	97,8	1,6	0,5	0,1
chodzenie po wsi tzw.kolędników	2,5	3,5	83,2	10,8
wyjazd młodej pary furmankami do ślubu	0,1	2,6	95,5	1,8
śpiewanie pieśni pobożnych podczas pogrzebu w domu zmarłego	98,2	1,5	0,3	---
żegnanie młodej pary do ślubu, udzielanie błogosławieństwa przez rodziców	98,3	0,2	0,5	1,0
przyjmowanie obrazu „od domu do domu”	94,7	2,4	2,8	0,1
wspólne odmawianie różańca	59,8	15,4	23,4	1,4
święcenie pól przez księdza	34,5	50,3	2,4	12,8
organizowanie hucznych wesel	76,6	13,2	9,8	0,4
chodzenie po tzw. wykup do rodziców chrzestnych	18,5	8,1	50,9	22,5
wyjazd furmankami na Rezurekcję w pierwszy dzień Wielkanocy	7,2	50,8	26,5	15,5
urządzanie tzw. stypy pogrzebowej	65,3	10,4	11,5	12,8
tańczenie na zabawach wiejskich dawnych tańców (kujawiak, oberek, polka)	6,7	38,2	45,1	10,0

Rzuca się w oczy fakt, że w badanych wsiach na terenie gminy Brańszczyk funkcjonuje wiele obrzędów i zwyczajów znanych już od bardzo dawna. Wiele elementów tradycyjnych wciąż żywotnych ma ścisły związek z obrzędowością religijną np. zwyczaj chodzenia na Pasterkę (97,8 %), śpiewanie pieśni nabożnych podczas pogrzebu (98,2 %), przyjmowanie obrazu „od domu do domu” (94,7 %) itp.

Wciąż aktualne są takie zwyczaje, jak: żegnanie młodej pary do ślubu, udzielanie błogosławieństwa przez rodziców (98,3 %), wspólne odmawianie różańca itp.

Referowane badania wykazują, że niektóre elementy obrzędowe zniknęły niemal całkowicie, na przykład chodzenie po wsi tzw. kolędników (2,5 %), wyjazd młodej pary do ślubu zaprzęgiem konnym (0,1 %); znikają także tańce ludowe (6,7 %) itp.

Jak widać otrzymane wyniki - ukazujące dość szeroką panoramę wiejskiego życia w gminie Brańszczyk - świadczą o dużej trwałości kultury obyczajowej, o trwałości tradycji przekazywanych z pokolenia na pokolenie.

Młodzież o znaczeniu i funkcjach domowych zwyczajów

Wspólne doroczne i okolicznościowe zwyczaje, w wyobrażeniach młodzieży z gminy Brańszczyk, służą głównie jako instrument do potwierdzania, wzmacniania i wyrażania pozytywnych uczuć, serdeczności, miłości, życzliwości, współdziałania i współuczestniczenia w ważnym wydarzeniu i w niecodziennej atmosferze.

Jakie zwyczaje są w świadomości młodzieży szczególnie ważne? Przede wszystkim są to zwyczaje związane z Bożym Narodzeniem, w dalszej kolejności są to zwyczaje wielkanocne, imieninowe, zwyczaje związane z zawarciem małżeństwa i ze śmiercią człowieka.

Co młodzież sądzi o domowych zwyczajach? - przeczytajmy poniższe wypowiedzi badanych:

„Sens i potrzeba pielęgnowania zwyczajów w rodzinie polega między innymi na tym, że ożywiają one więź między wszystkimi członkami rodziny, starszymi i młodszymi”;

„Uważam, że wszystkie zwyczaje są piękne i należy je kontynuować i chronić, aby nie zaginęły”;

„Kontakty z rodziną często są ograniczone, czego powodem jest głównie duża odległość od siebie miejsc zamieszkania. Tak więc dopiero święta, czy inne uroczystości są okazją do spotkań całej rodziny i tej najbliższej, i tej dalszej”;

„Dni świąteczne są okazją do spotkania się najbliższej rodziny przy wspólnym stole. Dlatego też inna jest zupełnie atmosfera w domu podczas

świąt. Zapomina się o kłótniach i nieporozumieniach codziennych. Wszyscy starają się być dla siebie mili, uprzejmie się odnosić do siebie. Jest też okazja do porozmawiania, opowiedzenia sobie o wielu sprawach, na co nie ma na ogół czasu w zwykły dzień”;

„Kontakt z serdecznymi ludźmi w czasie imienin pozostawia ciepłe uczucie, którym można cieszyć się jeszcze długo i z nową przyjemnością myśleć o następnym spotkaniu”;

„Sprawia mi ogromną radość to, że w przyszłości będę mogła wzbogacać moje dzieci o te doznania, które sama przez wiele lat odczuwałam i odczuwam w czasie obchodzenia świąt Bożego Narodzenia. Niechże więc i oni zachwycają się urokiem rozjarzonej w wigilijną noc choinki, niech uwierzą w św. Mikołaja, niech na zawsze zapamiętają prześliczne słowa i melodie naszych polskich kołęd”;

„Bardzo bym chciała, aby moje dzieci wyrosły w poszanowaniu dawnych zwyczajów i poczuciu ich polskości. Na pewno będę wychowywała swoje dzieci w duchu religijnym, a przecież prawie wszystkie zwyczaje świąteczne związane są ściśle ze świętami religijnymi”;

„Uważam, że wszystkie elementy składające się na ogólną tradycję każdego święta są ogromnie ważne dla życia rodzinnego. Zebranie się przy wspólnym stole, uroczyste posiłki w rodzinnym gronie, cementują jedność, życie się wszystkich domowników”;

„Pragnę, aby święta w mojej przyszłej rodzinie obchodzone były w miarę możliwości tradycyjnie, zwłaszcza, by nie utraciły nic ze swej oprawy artystycznej - czyli takich rzeczy, jak na przykład ustrojona choinka, dekoracja stołu wielkanocnego itp. Wydaje mi się, że to wszystko jest szczególnie ważne dlatego, że są to jakieś powszechne, ogólnie przestrzegane sprawy zwyczajowe i dlatego, że estetyka takich świąt może kształtować także poczucie piękna, pewne dodatnie wartości (tradycje kulturowe itp.), w domownikach, zwłaszcza dzieciach. Wspólnie czynione przygotowania przedświąteczne, wspólne wykonywanie tradycyjnych czynności, stwarza płaszczyznę porozumienia pomiędzy członkami rodziny, utrwala ich wspólnotę”;

„Dzielenie się opłatkiem jest to stary rytuał religijny, przez który rozumiemy życzenia radości i zgody w tak doniosłym dniu, w którym urodził się Pan Jezus. Podczas tego obrzędu panuje zgodna i radosna atmosfera rodziny, w czasie której każdy składa drugiej osobie życzenia”;

„Uczucie przywiązania i miłości koegzystuje z daleko nieraz idącymi różnicami w dziedzinie kulturowej” - stwierdza badacz trójpokoleniowych rodzin i tłumaczy ten fakt wzrostem wzajemnej tolerancji wśród członków rodziny oraz pogłębieniem się szacunku dla odmiennych przekonań. Relacje młodzieży o symbolicznych domowych zwyczajach potwierdzają tę tezę.

Analiza postrzegania tradycji przez pokolenie w średnim wieku

Później dokonam analizy postrzegania tradycji przez pokolenie w średnim wieku 30 - 60 lat.

Całość materiału na temat funkcjonowania tradycji i zwyczajów w codziennym życiu uzyskałam przez rozmowy indywidualne i przeprowadzenie ankiety wśród mieszkańców gminy Brańszczyk. Wśród osób badanych znaleźli się także: nauczyciele, dyrektorzy szkół, księża, matki samotnie wychowujące dzieci, pracownicy Urzędu Gminy w Brańszczyku, sołtysi poszczególnych wiosek, radni i rolnicy.

Wielokrotnie w rozmowach i w pisemnych swoich wypowiedziach ludzie starsi przywiązują dużą wagę do zwyczajowości i tradycji. Według nich zwykle nadają określonym dniom w roku, czy określonym momentom życia człowieka, specyficzny kształt stworzony dzięki nawarstwianiu się różnych elementów tradycji.

Pokolenie w średnim wieku w większości jest za tradycją. Duża część osób wypowiadających się stwierdziła, że należy podtrzymywać starodawne zwyczaje (szczególnie wigilijne i wielkanocne) i wprowadzać nowe.

Zobaczmy jakie tradycje, zwyczaje i obrzędy funkcjonują w pokoleniu w średnim wieku w gminie Brańszczyk (patrz tabela 4).

Tabela 4.

Funkcjonowanie tradycji, obrzędów, elementów obyczajowych w pokoleniu w wieku 30 - 60 lat w gminie Brańszczyk (N - 100).

Jakie zwyczaje, tradycje i obrzędy funkcjonują w Twoim domu ?	praktykowanie (liczby)		
	tak	nie	brak danych
- strojenie choinki	100	---	---
- wspólna modlitwa przed wieczerzą wigilijną	98	2	---
- wieczerza wigilijna z tradycyjnymi potrawami	97	3	---
- zostawianie wolnego miejsca przy stole wigilijnym	95	5	---
- chodzenie na Pasterkę	100	---	---
- dzielenie się opłatkiem	100	---	---
- podkładanie siana pod obrus	95	3	2
- śpiewanie kolęd	84	10	6
- przyjmowanie księdza po kolędzie	99	---	1
- chodzenie po wsi tzw. kolędników	---	95	5
- odwiedzanie grobów zmarłych, zapalanie zniczy	100	---	---

- dzielenie się jajkiem	100	---	---
- malowanie jaj	82	8	10
- śmigus - dyngus	85	10	5
- chodzenie po tzw. wykup do rodziców chrzestnych	5	90	5
- wyjazd furmankami na Rezurekcję w pierwszy dzień Wielkanocy	---	92	8
- święcenie pól przez księdza	95	---	5
- organizowanie hucznych wesel	63	20	17
- udzielanie błogosławieństwa przez rodziców młodej parze	100	---	---
- przyjmowanie obrazu „od domu do domu”	100	---	---
- urządzenie tzw. stypy pogrzebowej	53	40	7
- składanie życzeń, podarunków i kwiatów w dniu imienin i urodzin bliskich osób	95	2	3
- ofiarowywanie kwiatów i składanie życzeń kobietom i dziewczętom w Dniu Kobiet	97	1	2
- obdarzanie dzieci prezentami w dniu ich święta	83	7	10
- składanie życzeń matce w dniu 26 maja - Dzień Matki	94	5	1
- ofiarowywanie kwiatów Babci z okazji Jej święta	73	7	20

Wśród pokolenia w średnim wieku szeroko rozpowszechnione są zwyczaje związane z Bożym Narodzeniem: strojenie choinki i dzielenie się opłatkiem (100 % badanych), wspólna modlitwa przed wieczerzą (praktykuje 98 osób na 100 ankietowanych), wieczerza wigilijna z tradycyjnymi potrawami (97 %), chodzenie na Pasterkę (98 %), zostawianie wolnego miejsca przy stole wigilijnym (95 %), podkładanie siana pod obrus (95 %), śpiewanie kołęd (84 %).

Prawie stuprocentowo praktykowane są zwyczaje związane z Wielkanocą: dzielenie się jajkiem (100 %), malowanie jaj (82 %), śmigus-dyngus (85%).

Dla pokolenia starszego bardzo ważne są takie zwyczaje jak: odwiedzanie grobów zmarłych, zapalanie zniczy, udzielanie błogosławieństwa młodej parze, przyjmowanie obrazu „od domu do domu“, ponieważ praktykuje je 100% badanej ludności.

Z zebranych materiałów i obserwacji wynika, że pokolenie starsze bardzo ceni sobie przyjmowanie księdza po kołędzie (99 %), święcenie pól przez księdza (95 %), obchody Dnia Kobiet (97 %), Dnia Matki (94 %), imienin i urodzin bliskich osób (95 %).

Z danych w powyższej tabeli wynika, też że w gminie Brańszczyk całkowicie zanikł zwyczaj chodzenia po wsi tzw. kołędników i wyjazd furmankami na rezurekcję w pierwszy dzień Wielkanocy.

W codziennej domowej zwyczajowości zauważa się wzrost częstotliwości występowania takich zachowań, jak składanie indywidualnych życzeń, obdarzanie się prezentami i kwiatami oraz zwyczaj wspólnego świątecznego biesiadowania.

Analiza postrzegania tradycji przez pokolenie najstarsze

Mówiąc o pokoleniu najstarszym mam na myśli ludność po 65 roku życia. Analizując wyniki badań przeprowadzonych z udziałem tych ludzi w gminie Brańszczyk, stwierdzam stosunkowo szeroki zakres zachowanych tradycyjnych świątecznych zwyczajów, pomimo zaawansowanej modernizacji życia.

Na podstawie zebranych materiałów należy stwierdzić, że rodziny osób badanych praktykują wszystkie zwyczaje zakorzenione w tradycji od bardzo dawna.

Porównując postrzeganie tradycji przez młode pokolenie i pokolenie w średnim wieku z pokoleniem najstarszym można zauważyć istotne różnice.

Największa różnica zaznacza się w częstotliwości występowania elementów religijnych. I tak - w rodzinach pokolenia najstarszego zawsze odmawiana jest modlitwa wigilijna, wszyscy uczęszczają na „Pasterkę”, chodzą na wielkanocną „Rezurekcję”.

Rozpoczynanie wieczery wigilijnej w tych rodzinach jest często wyznaczone „kosmiczno-religijnym” znakiem przyrody, a nie mechanizmem zegara czy momentem ukończenia prac przygotowawczych. Sygnałem jest ukazanie się na niebie pierwszej gwiazdy mającej przypominać gwiazdę betlejemską.

W rodzinach najstarszego pokolenia w gminie Brańszczyk występuje zwyczaj rozpoczynania wszelkich domowych uroczystości i wszelkiego świętowania uczestnictwem w nabożeństwach kościelnych. Przed Wielkanocą obowiązuje rygorystyczny post.

W badanych rodzinach zachowały się fragmenty rozbudowanego niegdyś obrządku weselnego, na przykład tradycyjny podział kosztów wesela, błogosławieństwo rodziców, orszak ślubny, witanie nowożeńców chlebem i solą, schematy życzeń („abyśmy się spotkali w zdrowiu i w takim gronie w przyszłym roku”), zamawianie „żywej” orkiestry, wspólny śpiew muzykantów i gości, relikty oczepin, poprawiny.

Pokolenie najstarsze przekazuje pokoleniom młodym różne wierzenia, przesady i zabobony panujące w dawnych czasach. Wymienić tu można: czerwoną wstążeczkę zawiązywaną noworodkowi na szyję lub rączce, albo na beciku czy łóżeczku, chroniącą przed urokiem, wstawanie z głową uniesioną szybko ku górze i stawianie prawej nogi na ziemi (a nie lewej!), po

obudzeniu się w Nowy Rok, zjadanie tzw. „koćki” z wielkanocnej palmy dla uniknięcia bólu gardła przez cały rok, wkładanie monet niemowlętom pod becik, a pannie młodej do bucika, wplatanie pąsowej różyczki do ślubnego bukietu dla zapewnienia miłości małżonka, okręcanie go dookoła siebie tuż po ślubnej przysiedze, obsypywanie młodych ryżem lub drobnymi monetami, przenoszenie panny młodej przez próg domu, rozbijanie kilku kieliszków „na szczęście” przy pierwszym weselnym toaście.

Wiele zwyczajów ludowych według pokolenia najstarszego utraciło swoje znaczenie. Oprócz wielkanocnego „dyngusa”, który funkcjonuje wśród dorocznych zwyczajów, należą tu wszelkiego rodzaju wróżby zamążpójścia, odbywające w formie wesołej zabawy wśród młodzieży (wrózenie z butów, ze stearyny, z obrączki, z różańca, z igły, z kart).

Kobiety wspominają, jak urządzały „Andrzejki”. Łały wosk (dawniej ołów) wróżąc z cienia zastygłych kształtów, wróżyły z butów, z igły i obrączki. Kładły karteczki z imionami chłopców pod poduszkę, aby rano wyciągnąć imię tego przeznaczonego. Na miednicy puszczały świeczkę, aby kartki z imionami mogły do niej dopłynąć, wtedy podpałały tę kartkę wskazując imię przyszełego lubego.

W rodzinach pokolenia najstarszego w gminie Brańszczyk funkcjonują zwyczaje wielkanocne, bożonarodzeniowe, urodzinowe, imieninowe (patrz tabela 5).

Podtrzymywane są związki dziadków z młodym pokoleniem. Wspólnie odwiedza się groby zmarłych członków rodziny w dniu Święta Zmarłych, jest wspólna modlitwa wigilijna, podkładanie siana pod obrus, śpiewanie kolęd, uczęszczanie na Pasterkę, malowanie jaj, dzielenie się święconym jajkiem na Wielkanoc, obchodzenie Dnia Babci, Dnia Dziecka.

Oto tabela, która przedstawia zestawienie wypowiedzi ludzi starszych o najważniejszych według nich zwyczajach.

Tabela 5

Hierarchia znaczenia zwyczajów wg wypowiedzi pokolenia najstarszego - po 65. roku życia z gminy Brańszczyk.

L.p.	Zwyczaje szczególnie ważne w codziennym życiu
1.	zwyczaje związane z Bożym Narodzeniem
2.	zwyczaje wielkanocne
3.	zwyczaje imieninowe
4.	urodzinowe
5.	związane z zawarciem małżeństwa
6.	związane z Dniem Matki, Dniem Babci, Dniem Kobiet, Dniem Dziecka, Dniem Ojca
7.	zwyczaje związane z dniem Wszystkich Świętych
8.	pogrzebowe

W świetle powyższych analiz i rozważań, hipotetycznie przyjąć można, że utrzymywaniu się i praktykowaniu świątecznych zwyczajów domowych sprzyja religijność, żywa więź z dziadkami, a zwłaszcza spistość rodzinnej więzi.

Zakończenie

Rozważania swoje rozpoczęłam od refleksji nad treścią pojęcia obyczaju, tradycji, ceremonii, rytuału i święta. Omówiłam kulturę obyczajową w gminie Brańszczyk, funkcje wychowawcze tradycyjnej rodziny wiejskiej, zwyczaje domowe, rolę kobiety i mężczyzny w świątecznej kulturze rodzin, obyczajowość katolicką, różną obrzędowość mieszkańców gminy Brańszczyk.

Refleksje te doprowadzają nas do wniosku, że powinniśmy kulturę obyczajową pojmować bardzo szeroko jako wyrażającą się w specyficznym „stylu życia” społeczeństwa.

To szerokie pojmowanie kultury obyczajowej i tradycji towarzyszyło nam od momentu, w którym podjęliśmy próbę omówienia kultury rodziny i kulturalnego praktykowania zwyczajów. Każdy kolejny nasz krok, każde ogniwo rozumienia utwierdzało nas w przekonaniu, że kultura obyczajowa jest integralną częścią procesu społecznego. Jej kształt, jej zasięg, jej poziom i wartość, zależy od kierunku i charakteru zmian, jakim podlega całe życie człowieka.

O kulturze rodzinnej decyduje wiedza, wrażliwość, ogląda, umiejętność „znalezienia się” w różnych sytuacjach towarzyskich.

Praca ta miała za zadanie prezentację w możliwie syntetyczny sposób (ze względu na rozległość tematu) wielości i różnorodności miejscowych świąt i zwyczajów. Staralam się zebrać i usystematyzować różnorodne przekazy i opisy obrzędowości panujące w gminie Brańszczyk.

W celu ukazania w pracy pełnego obrazu świąt dorocznych wzięłam pod uwagę obrzędy dawne, tradycyjne, które już niemal całkowicie znikły, jak też obrzędy funkcjonujące jeszcze do dziś.

Analiza aktualnej struktury domowej zwyczajowości w gminie Brańszczyk, zasięg uczestnictwa i udziału kategorii płci i pokoleń w kulturze obyczajowej, jak również próba wnikięcia w treść i znaczenie symbolicznych zachowań młodzieży, skłoniły mnie do wysunięcia w pracy szeregu twierdzeń o charakterze poznawczym, mających duże znaczenie dla praktyki, dla życia rodzinnego i społecznego.

Na zakończenie warto może pokrótce powtórzyć ważniejsze spośród

tych ustaleń.

W pierwszym rzędzie podkreślić trzeba, że w kulturze rodziny „kultura miłości” jest szczególnie w świątecznej, domowej zwyczajowości wyeksponowana i zaakcentowana, zarówno w sferze zachowań i rekwizytów, jak w sferze treści i znaczeń. „Kultura miłości” pozostaje w ścisłym związku i wzajemnej zależności z „kulturą opiekuńczo-wychowawczą” (przede wszystkim) i z kulturą domu.

Spistość rodziny oraz jej związki z najstarszym pokoleniem mają istotne znaczenie dla podtrzymywania świątecznych zwyczajów.

Centralna rola matki w strukturze rodziny w znacznym stopniu formuje zarówno strukturę świątecznej, domowej zwyczajowości, jak i towarzyszący jej duchowy klimat, atmosferę, emocjonalną otoczkę, oprawę dla przeżywania przez uczestników i przekazywanych młodemu pokoleniu wartości. Z drugiej zaś strony - realizowanie świątecznych zwyczajów (dawnych, nowszych i najnowszych) afirmuje, wyraża i utrwala ten centralny charakter roli matki, przeciwdziałając przy tym zacieraniu się zróżnicowania męskich i żeńskich ról w rodzinie. Analiza zebranych materiałów ukazała, że w doświadczeniu młodzieży wartości rodzinne (miłość, dzieci, dom) występują w powiązaniu z wiarą religijną „odnoszą się” niejako do podstawowych wartości chrześcijańskich.

Jeszcze jedną tezę warto może powtórzyć: stwierdzamy większe zindywidualizowanie stosunku do religii, stanowiące istotny czynnik zwyczajowości domowej. Można tutaj mówić o świątecznej kulturze miłości. Obejmuje ona dorocznie i okolicznościowo takie zachowania, jak dzielenie się symbolicznym pokarmem, składanie życzeń, obdarowywanie się prezentami i kwiatami, serdeczne spotkania osób i rodzinne rozmowy przy świątecznym stole. Świąteczną zwyczajowość badanych rodzin można określić jako „instrumen” używany do afirmacji rodzinnej jednostki i do ekspresji, unaocznienia niejako obecności miłości, przyjaźni i serdecznej pamięci w rodzinie, na co dzień rozproszonej i nastawionej często głównie na utilitarne zabiegi.

Jeśliby stopień wyeksponowania kultury miłości uznać za podstawowe kryterium oceny badanej tu dziedziny życia rodzinnego, to biorąc pod uwagę powszechność tego zjawiska, należałoby wysunąć tutaj tezę o rozwoju tej dziedziny na przestrzeni życia trzech pokoleń. Redukcji uległy między innymi pradawne magiczne praktyki, mające na celu zapanowanie nad przyrodą, sprowadzenie urodzaju i dobrobytu. Rozwinęła się natomiast magia rodzinnej miłości i przyjaźni, magia jedności i braterstwa.

Rozwój ten dokonał się za sprawą głównie kobiet - matek, które uzyskując dzięki upowszechnieniu oświaty i własnym dążeniom kulturalnym

wyższy poziom umysłowy, coraz większą wagę przywiązują do domowej kultury i kultury miłości, dorocznego rytmu i okolicznościowego świętowania.

Przypisy:

¹L. Staff, *Ars Poetica*, w: *Poezje*, t. III, Warszawa 1953, s.291
²L. Dyczewski, *Więź pokoleń w rodzinie*, Warszawa 1976, s.161